

Institucionalni razvoj kao uslov ekonomskog razvoja Zapadnog Balkana

Sažetak

Privrede Zapadnog Balkana prošle su kroz dve faze svoga razvoja u poslednje dve decenije. U prvoj fazi, pre svetske ekonomske krize, rast je bio uglavnom baziran na prilivu kapitala iz inostranstva i rastu potrošnje. Trgovinski, pa i tekući platno bilansni, deficiti održavani su na relativno visokom nivou a privredni rast je gravitirao tzv. nerazmenljivom dela bruto domaćeg proizvoda. Preovladavao je umereni privredni razvoj. Institucionalne i strukturne reforme, nažalost, uglavnom su ostale bez dovoljne dubine u tom periodu. Nakon finansijske krize, reformski procesi u pojedinim zemljama su uglavnom usporeni, a institucionalne reforme su ponegde ne samo zaustavljene nego i nazadovale. Postali su potpuno vidljivi fundamentalni problemi privreda Zapadnog Balkana: ljudski kapital (kvalitet obrazovanja i brojnost radne snage) i institucionalne slabosti održavaju nisku produktivnost i konkurentnost privreda. Otuda ne čudi zadržavanje relativno nižih stopa privrednog rasta i odsustvo kovergencije (približavanja) sa zemljama Centralne i istočne Evrope pa i sa zemljama u okruženju koje su članice EU. Zastoj u institucionalnim reformama i EU integraciji Regiona, ne omogućava ubrzanje privrednog rasta Zapadnog Balkana. Ovaj rad ima za cilj da ukaže na značaj institucionalnih reformi i razvoja ekonomskih institucija kao nužnih preduslova ubrzanja EU integracija i ukupnog privrednog razvoja Zapadnog Balkana.

Ključne reči: *Zapadni Balkan, institucionalni razvoj, ekonomska politika, regionalni privredni rast*

1. Uvod

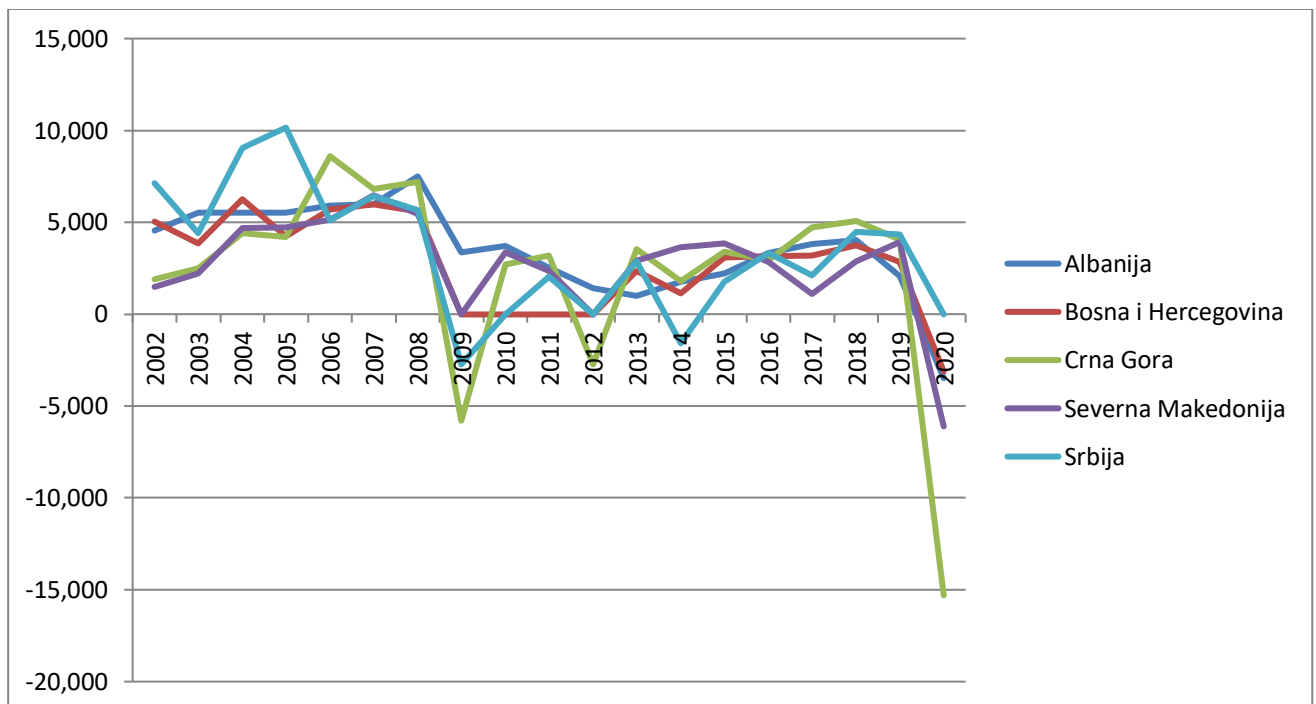
Jedno od najznačajnijih pitanja koje se pred ekonomiste postavlja još od vremena Adama Smita, je pitanje zašto su neke zemlje razvijenije i bogatije od drugih, tj. koje su to razlike među zemljama koje dovode do različitih nivoa ekonomske razvijenosti i stopa privrednog rasta? Drugačije rečeno, zašto se neke zemlje uspevaju brže da razvijaju od drugih i kako su neke zemlje uspele da izađu iz grupe zemalja koje se sporo razvijaju i uđu u grupu zemalja koje se brže razvijaju? Da li i Zapadni Balkan ima tu mogućnost da se priključi zemljama koje se brže razvijaju i tako ostvari cilj približavanja Centralnoj i istočnoj Evropi i drugim zemljama na našem kontinentu?

Odgovor na ovo pitanje naravno nije jednostavan i tiče se različitih oblasti, ali se čini da u brojnim kompleksnim pitanjima i analizama ponekad ostaje „zamagljena“ ili nedovoljno jasno istaknuta relativno jednostavna činjenica: bez većine ljudi u jednoj nacionalnoj ekonomiji koji kontinuirano vredno rade i primenjuju svoja visoko konkurentna znanja nije moguće ostvariti ni trajni privredni napredak u zemlji, niti je moguće postati trajno i održivo

bogata zemlja ili region. Analiza ovog jednostavnog sagledavanja istine o „bogatstvu naroda“ (da se izrazimo rečnikom Adama Smita) nužno nas navodi na pitanje kako obezbediti uslove da jedna nacionalna ekonomija (ili region u slučaju Zapadnog Balkana) poseduje većinom konkurentna znanja i motivisanost i sposobnost svojih ljudi da vredno privređuju? Drugačije rečeno: šta se može učiniti da se podstakne ekonomski razvoj i unapredi životni standard jednog društva? Odgovor na ovo pitanje dovodi nas na temu ovog rada, tj. na značaj institucionalnog razvoja za ukupni ekonomski razvoj.

Usporavanje stopa privrednog razvoja na Zapadnom Balkanu nakon svetske ekonomske krize je očigledno (Slika 1), ne pokazuje znake bitnijeg oporavka i rasprostranjeno je u svim zemljama Regiona. S obzirom da su zemlje Regiona međusobno, uglavnom, značajni ekonomski partneri (po pravilu odmah nakon EU), Regionalni oporavak i ubrzavanje razvoja je važno za sve i, sledstveno, reformski napor radi ubrzavanja privrednog rasta bi trebalo, ako je moguće, da se odvijaju u svim zemljama Zapadnog balkana.

Slika 1 Bruto domaći proizvod u stalnim cenama, procenat promene (godišnje stope rasta BDPa u stalnim cenama)

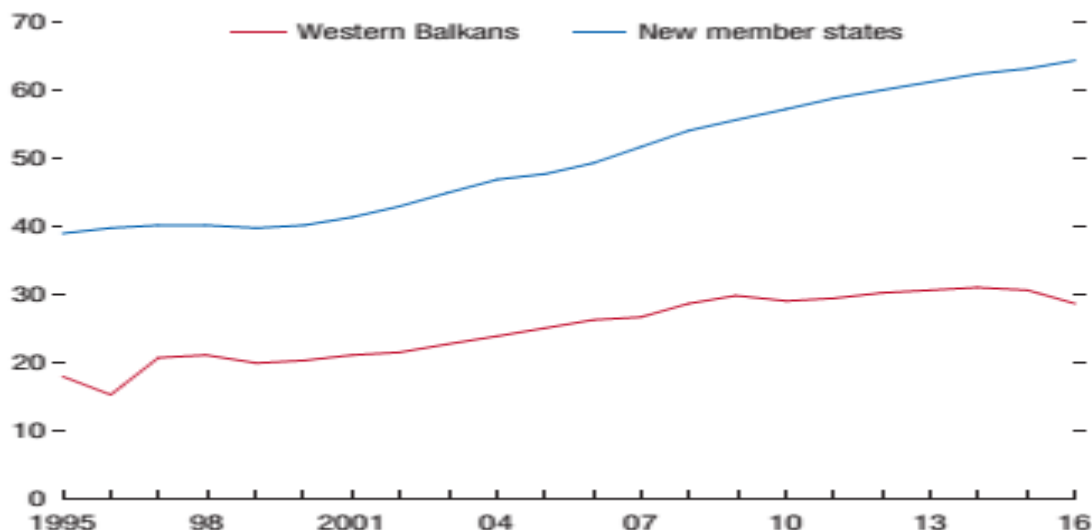

Izvor: International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, April 2022

Ako posmatramo period i pre, a naročito nakon Svetske ekonomske krize, dalje relativno zaostajanje Regiona u odnosu na ostatak kontinenta je očigledno (Slika 2.). Ako posmatramo relativnu meru realnog BDPa per capita, korigovanog za paritet kupovne snage (PPP), u odnosu na Evrozonu, uočava se znatno zaostajanje Zapadnog Balkana (WB), ne samo za Evrozonom, već njegovo znatno zaostajanje za zemljama Centralne i Istočne Evrope koje su postale nove članice EU (NMS) (Slika 2.).

Istovremeno, znatno niži nivo dohotka u zemljama Zapadnog Balkana nije praćen srazmerno višim stopama privrednog rasta nužnim za proces konvergencije, tj. pristizanja ostalih zemalja Evrope.

Slika 2. BDP per capita, procenat u odnosu na Eurozonu, PPP BDP per capita

Izvor: IMF (2017)

Ekonomisti su odavno ustanovili da je bogatstvo koje se proizvodi po glavi stanovnika u jednoj zemlji u direktnoj vezi sa količinom i kvalitetom raspoloživih ljudskih resursa, kapitala i tehnologije. Na osnovu toga proističe da stope ekonomskog rasta zavise od rasta količine i kvaliteta humanog i fizičkog kapitala kao i tehnologije u širem poimanju tog pojma koji uključuje i organizacioni i institucionalni razvoj.

Autori EBRDa (Lehne et. al. 2014) snagu ekonomskih institucija definišu i mere pre svega kroz vladavinu prava i kontrolu korupcije. Ponekad se sreću i drugačije definicije koje uz kontrolu korupcije i vladavinu prava uključuju i perfektno funkcionisanje tržišta (što je u velikoj meri povezano sa vladavinom prava i kontrolom korupcije) ili ukupno povoljan poslovni ambijent, ali i sposobnost sistema da se efikasno štiti svojiha i ugovor. Stariji autori (North, 1990 s.3) šire posmatrajući institucionalni ambijent definišu kao „pravila igre u društvu ili, preciznije, društvena ograničenja koja uređuju odnose među ljudima“. Jake institucije podstiču razvoj humanog kapitala, preduzetništvo i meritokratiju i tako šire posmatrano, institucije su fundamentalni razlog postojanja razlika u ekonomskom rastu i nivou ekonomske razvijenosti (Acemoglu i Robinson, 2008).

Institucionalni razvoj treba, po svojoj prilici, posmatrati i nešto šire, tj. uključujući i stepen razvoja i društvene afirmisanosti, ali i opšte dostupnosti kvalitetnog obrazovanja, nauke i zdravstva u jednom društvu. Jer upravo od tih institucija i njihovog razvoja direktno zavisi kompetentnost, konkurentnost i sposobnost (zdravlje) radne snage jedne nacionalne ekonomije. Institucije su bitne za razvoj jer uređuju podsticaje ključnih ekonomskih činilaca u jednom društvu. Drugim rečima, razvijenost institucija dominantno kanališe investicije u ljudski i fizički kapital i razvoj organizacionih kapaciteta i tehnologije u jednoj privredi. Time institucije suštinski određuju koliki je potencijal ekonomskog rasta u jednoj privredi, ali i da li je ustanovljena podsticajna raspodela resursa u jednom društvu.

2. Obrazovanje

Obrazovanje je osnova kompetentnosti pojedinaca, ali i konkurentne sposobnosti privreda u kojima takvi pojedinci rade. Lako dostupno, primenjivo i vrhunsko obrazovanje stoji u osnovi privrednog uspeha najbogatijih zemalja sveta. Takvo obrazovanje je onda istovremeno i „magnet“ privlačenja talenata iz inostranstva, koji često onda svoju karijeru nastavljaju u zemlji u kojoj su stekli vrhunsko obrazovanje i dalje doprinose njenom razvoju i bogatstvu. Kvalitetno obrazovanje je i faktor „meke moći“ koji učenike i studente iz drugih zemalja čini trajnim prijateljima i nakon njihovog eventualnog povratka u svoje zemlje. U tome je SFRJ bila izuzetno uspešna i to i danas ljudima iz zemalja nastalih na osnovu Jugoslavije „otvara neka vrata“ u svetu. Kvalitetno obrazovanje otvara mnoga područja regionalne i međunarodne saradnje i približava zemlje i narode i doprinosi miru i prosperitetu. Međutim, obrazovanje je potreban ali ne i dovoljan uslov rasta bogatstva jedne privrede. Kvalitetno obrazovani ljudi moraju dolaziti do izražaja u svom društvu i dolaziti na pozicije adekvatne njihovom znanju. Dakle potrebni su drugi elementi institucionalnog razvoja koji će podsticati društveno napredovanje pojedinaca na bazi znanja i rezultata i voditi društvo u pravcu meritokratije. Druge bitne komponente institucionalnog ambijenta su nužne da bi se to ostvarilo. Visoki nivo transparentnosti procesa i postupaka u jednom društvu, otvorenost za debate na svim nivoima, sloboda medija i istraživačkog novinarstva, demokratizacija društva, vladavina prava i laka i jeftina dostupnost pravne zaštite ali i njena efikasnost (kratko trajanje) i nepristrasnost. Uz ove, i neki drugi aspekti institucionalnog razvoja čine bitne elemente ambijenta koji vodi meritokratiji. Kvalitetno obrazovanje, po pravilu, mora da se oslanja na nauku, tj. istraživanje i razvoj, ali i na kvalitetno i dostupno zdravstvo koje postaje nužni preduslov kvaliteta i raspoloživosti ljudskog kapitala kao bitnog uslova privrednog razvoja Zapadnog Balkana, posebno u uslovima demografskog deficita koji je zahvatio Region u celini.

Kada govorimo o obrazovanju, nije jednostavno govoriti o njegovom realnom merenju. Prosečan broj godina provedenih u školovanju je jedan pokazatelj. Međutim, ova mera je daleko od idealne. Ona ne govori gotovo ništa o kvalitetu i primenjivosti znanja koja su pojedinci stekli tokom školovanja. Po ovoj meri, koja čini deo Indeksa humanog razvoja (HDI), može se možda više zaključivati o dostupnosti školovanja i to po sebi ima vrednost u oceni obrazovanja jedne zemlje ili regiona. HDI otkriva da bivše socijalističke zemlje imaju, po pravilu, dobre rezultate u smislu broja godina školovanja njihovog stanovništva, ali su njihovi rezultati i po pitanju konačne vrednosti Indeksa humanog razvoja i po pitanju privredne razvojenosti danas vrlo različite. To upravo govori u prilog tezi da sam broj godina školovanja nije dovoljan da govori o kvalitetu obrazovanja, ali i da sam kvalitet obrazovanja bez drugih aspekata institucionalnog razvoja ne daje, sam po sebi, siguran osnov visoke razvojenosti i bogatstva jedne nacije ili grupe posmatranih zemalja.

Zemlja Zapadnog Balkana po parametru prosečnih godina školovanja ne stoje tako loše, niti bitno drugačije od mediteranskih zemalja Evrope (Tabela 1.). Čak i ako posmatramo ovaj pokazatelj u odnosu zemlje Centralne i istočne Evrope, pa i zemlje razvijene Zapadne Evrope, zemlje Zapadnog Balkana ne zaostaju previše.

Tabela 1. Odabrane zemlje i zemlje Zapadnog Balkana: prosečne godine školovanja stanovništva za 2019 godinu.

	Prosečne godine školovanja iz HDI indeksa
Zapadna Evropa	12,4
Portugal, Italija, Grčka, Španija	9,9
Centralna i istočna Evropa	12,3
Crna Gora	11,6
Srbija	11,2
Albanija	10,1
BiH	9,8
Severna Makedonija	9,8

Izvor: Preuzeto iz podataka za Indeks humanog razvoja (HDI), <https://hdr.undp.org/en/content/latest-human-development-index-ranking>

Očigledno je da problem „leži“ u kvalitetu obrazovanja, ali i u dostupnosti i prisutnosti kvalitetnog visokog obrazovanja i naučnih i istraživačkih kapaciteta.

Problem sa obrazovanjem na Zapadnom Balkanu počinje jasno da se otkriva već kad se pogleda jedna popularna analiza kvaliteta obrazovanja na nivou srednjoškolaca, takozvani PISA test (Tabela 2.). Ovaj test je složen od tri dela i uključuje poznavanje kvalitetno pisanja i čitanje, matematiku i poznavanje nauke. Prosečne vrednosti za sva tri testa su data u Tabeli 2, i iz nje jasno proističe da već na nivou srednjoškolaca Zapadni Balkan bitno zaostaje u odnosu na Centralnu i istočnu Evropu, a posebno u odnosu na Zapadnu Evropu.

Tabela 2. Zemlje Zapadnog Balkana i odabrane grupe drugih zemalja: prosečni rezultati učenika na PISA testiranju 2018. godine

	Prosečni rezultat PISA testova (2018)
Zapadna Evropa	500,9
Portugal, Italija, Grčka, Španija	476,1
Centralna i istočna Evropa	480,8
Srbija	442,3
Crna Gora	422,0
Albanija	419,7
Bosna i Hercegovina	402,3
Severna Makedonija	400,0
Kosovo ¹	361,3
Zapadni Balkan	407,9

Izvor: OECD, Programme for International Student Assessment (PISA)

¹ U skladu sa Rezolucijom UN 1244.

Nota: Prosečan rezultat u tabeli je prosek ocena testiranja u tri oblasti (čitanje, matematika, nauka).

Problem se nastavlja i dodatno zaoštrava u visokom obrazovanju, gde na Zapadnom Balkanu tradicionalno postoji samo jedan univerzitet u prvih 500 na prestižnoj akademskoj „Šangajskoj“ listi, a i njegov rang je 2021. godine dodatno smanjen. Na Zapadnom Balkanu, ne samo da je nedovoljan broj visoko obrazovanih pojedinaca, već su i stečene diplome i akademska naučna zvanja (master i doktor nauka) često stečena na način i na institucijama koje ne zadovoljavaju svetske kriterijume visokog obrazovanja i naučno-istraživačkog rada. Broj zatvorenih istraživačkih instituta i erozija kvaliteta visokog obrazovanja uz činjenicu da pojedine zemlje izdvajaju daleko ispod potrebnog nivoa BDPa za obrazovanje i nauku, naglašava ovaj fundamentalni razvojni problem.

Zemlje Zapadnog Balkana ne samo da zaostaju po broju godina obrazovanja, a naročito po kvalitetu obrazovanja, već često, u odsustvu drugih bitnih komponenti institucionalnog razvoja, ne obezbeđuju napredovanje pojedinaca na bazi kvaliteta njihovih znanja i rezultata, čime se ionako oskudan faktor ljudskog kapitala, neracionalno pozicionira, uglavnom na način da se dovoljno ne koriste postojeći kapaciteti u ljudskom kapitalu. Istovremeno, slab institucionalni ambijent ne podstiče kvalitetno obrazovanje i njegov razvoj i doprinosi suboptimalnim odlukama na različitim nivoima i mestima odlučivanja, tj. vodi neracionalnim odlukama i rasipanju društvene energije na procese i aktivnosti koje nedovoljno vode privrednom razvoju i blagostanju stanovništva. Slabe institucije, po pravilu, vode društvo u pravcu suprotnom od meritokratije, tj. u pravcu u kome pozicije donošenja važnih odluka na različitim nivoima ostaju van domašaja pojedinaca sa najkvalitetnijim raspoloživim znanjima za njihovo donošenje.

Dakle, mnogo veća ulaganja i reforme u oblasti obrazovanja, nauke ali i zdravstva, postala su ključni element adekvatnih razvojnih politika zemalja Zapadnog Balkana i pretpostavka bez koje se Region ne može uspešno izvlačiti iz svoje zaostale pozicije na evropskom kontinentu.

3. Transparentnost društvenih procesa i kontrola korupcije

O transparentnosti i korupciji uglavnom se nedovoljno govori u kontekstu ubrzavanja privrednog razvoja Zapadnog Balkana. Slično je bilo i na zapadu do 80ih godina prošlog veka. Literatura o uticaju korupcije na investicije i privredni rast nešto je obimnija tek od 90ih godina.

Raniji radovi (Rose-Ackerman, 1975) bili su pionirski u ovoj oblasti i skrenuli su pažnju na ozbiljan ekonomski problem koji proističe iz koruptivnih veza između javnog i privatnog sektora koji mogu da naruše tržišnu efikasnost i ravnotežne cene u javnim nabavkama. Ovaj pristup korupciji je uglavnom bio mikroekonomski i Rose-Ackerman daje konkretne preporuke za suzbijanje korupcije u javnim nabavkama, uključujući i mogućnost da država samostalno organizuje proizvodnju nekih specifičnih roba koje nabavlja, a čiju je cenu teško odrediti na tržištu.

Nakon dužničke krize zemalja u razvoju 80ih godina, menja se i fokus ekonomske analize transparentnosti i korupcije i prelazi se na makroekonomski pristup. Među istraživačima

međunarodnih finansijskih institucija koji su 90ih godina reagovali svojim naučnim radovima na destruktivne efekte korupcije u pogledu privrednog razvoja i rasta javnog duga zemalja u razvoju ističu se Paolo Mauro i Vito Tanzi.

Mauro (1996) analizira uzroke i posledice velike korupcije u zemljama u razvoju i zaključuje da korupcija obesrabruje, tj. smanjuje, investicije, ograničava privredni rast i menja strukturu javnih rashoda u pravcu neproaktivnih investicija. Mauro nalazi da korupcija utiče i na pad poreskih prihoda države, pad kvaliteta infrastrukture i javnih službi kao i da podstiče trošenja državnog novca na projekte i aktivnosti u kojima postoji lukrativna mogućnost korupcije, a na štetu državnih rashoda koji neposredno utiču na blagostanje stanovništva. Mauro zaključuje da veliki projekti kod kojih je teško utvrditi njihovu realnu vrednost dobijaju prednost u državnim rashodima upravo jer su pogodni za korupciju. „Skupa infrastruktura, monumentalni projekti i nabavka naprednog naoružanja lakši su za ubiranje korupcije u odnosu na udžbenike za učenike i plate nastavnika i profesora.“² U svom radu Mauro koristi uzorke pokazatelja korupcije i strukture državnih rashoda koji su uključivali više od 60 zemalja u razvoju i empirijski izvodi zaključak da korupcija negativno utiče na investicije i privredni rast i da nepovoljno menja strukturu državnih rashoda. Mauro nalazi izrazito negativnu vezu između kurupcije i državnih troškova na obrazovanje, tj. što je korupcija viša, to je državno ulaganje u obrazovanje niže.

Tanzi (1998) analizira uzroke, posledice i obim korupcije kao i njen uticaj na ekonomsku aktivnost. Nalazi da korupcija smanjuje fiskalne prihode i povećava državne rashode i time otežava vođenje održive fiskalne politike. Korupcija povećava socijalne nejednakosti u društvu³ i narušava funkcionisanje slobodnog tržišta. Korupcija naglašava tj. uvećava siromaštvo i može da erodira legitimitet društvenog izbora slobodnog tržišta i demokratije. Korupcija otežava javljanje i rast malih i srednjih preduzeća koja treba da budu okosnica razvoja zemalja u tranziciji. Tanzi smatra da sve navedeno utiče na negativni uticaj korupcije na privredni rast. Tanzi dalje navodi presek sprovedenih ekonometrijskih analiza koje su pokazale da korupcija negativno utiče na investicije i privredni rast, da smanjuje izdatke za obrazovanje i zdravstvenu zaštitu, da povećava troškove javnih investicija i narušava željene efekte industrijskih politika, da smanjuje produktivnost javnih investicija u infrastrukturu, da smanjuje javne prihode države i snižava kvalitet i obim stranih direktnih investicija. Tanzi zaključuje i da borba protiv korupcije može biti skupa ali i da mora biti deo ukupnih reformi u društvu i oporavka tj. razvoja države i njenih institucija.

Tanzi i Davoodi (1997) pokazuju da korupcija podiže troškove investiranja ali istovremeno obara kvalitet obavljenih investicija i da investicije podstaknute korupcijom, po pravilu, imaju mali ili zanemarljiv efekat na dugoročni privredni razvoj.

Gde se nalazi Zapadni Balkan po ovom važnom pitanju?

Pogledajmo neke od afirmisanih međunarodnih analiza u ovoj oblasti.

Organizacija Međunarodna transparentnost (Transparency International – TI) već nekoliko decenija unazad objavljuje indeks percepcije korupcije (Corruption Perception Index – CPI)

---

² Mauro (1997), s. 5.

³ Videti i Gupta et al. (2002).

kojim ocenjuje korupciju u javnom sektoru pojedinih zemalja. Ovaj indeks računa se na bazi 13 pokazatelja i zemlje Zapadnog Balkana se po ovom indeksu 2021. godine nalazi od 64-og do 110-og mesta (Tabela 3). Indeks percepcije korupcije (CPI) je najšire korišćeni globalni pokazatelj korupcije u svetu. Pokazuje kokva je percepcija korupcije javnom sektoru svake zemlje po oceni stručnjaka i poslovnih ljudi. Za svaku zemlju korise se najmanje tri izvora podataka izvučenih iz 13 različitih ocena i anketa o korupciji. Ove podatke koriste koriste renomirane svetske institucije kao što su Svetska banka ili Svetski ekonomski forum. Za svaku zemlju računa se skor od 0-100 (0-visoka korupcija, 100- odsustvo korupcije) i njen rang tj. na kom se mestu nalaze po ostvarenom skor.

Tabela 3 Indeks percepcije korupcije

Zemlja	CPI 2021		CPI 2016		CPI 2011	
	Skor	Rang	Skor	Rang	Skor	Rang
Austrija	74	13	75	16	78	16
Crna Gora	46	64	46	64	40	66
Kosovo ⁴	39	87	39	85	29	112
Sev. Mak.	39	87	35	107	39	69
Srbija	38	96	41	77	33	86
Albanija	35	110	38	91	31	95
BiH	35	110	38	91	32	91

Izvor: Transparency International, <https://www.transparency.org/en/cpi>

Ovaj indeks jasno pokazuje nezavidan položaj zemalja Zapadnog Balkana po ovom bitnom pitanju. Ako pogledamo nama blisku zemlju razvijene EU, Austriju, ne samo da vidimo da je ona na znatno višem nivou transparentnosti i odsustva korupcije, već vidimo i napredak u njenom rangu u poslednjih 10 godina, sa 16 na 13 mesto.

U slučaju zemalja Zapadnog Balkana ne samo da je nivo netransparentnosti i percepcije korupcije znatno viši nego u Austriji već je, s delimičnim izuzetkom Crne Gore i teritorije Kosova, uočljiv trend nazadovanja u rangu gotovo svih zemalja Zapadnog Balkana.

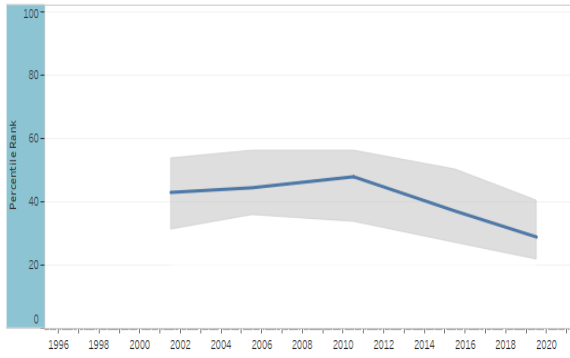
Drugi bitan pokazatelj institucionalnog razvoja tj. transparentnosti i kontrole korupcije je WGI (World Governance Indicators – WGI) pokazatelj Svetske Banke. Ovaj pokazatelj zahvata podatke za preko 200 država i teritorija od 1996. Godine i to za šest dimenzija javnog upravljanja:

- Predstavljanje i odgovornost (Voice and Accountability)
- Politička stabilnosti (Political Stability and Absence of Violence/Terrorism)
- Efektivnost javne uprave (Government Effectiveness)
- Kvalitet zakonodavstva (Regulatory Quality)

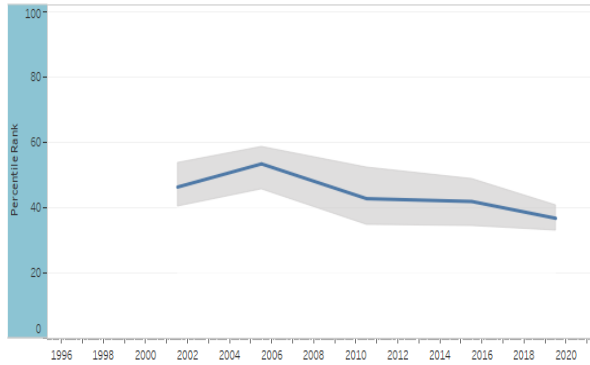
⁴ U skladu sa Rezolucijom UN 1244.

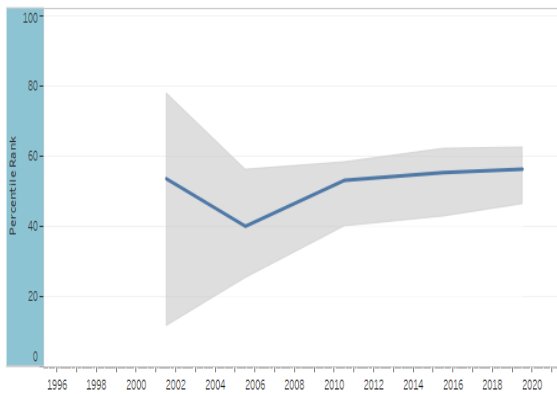
Bosnia and Herzegovina: Control of Corruption

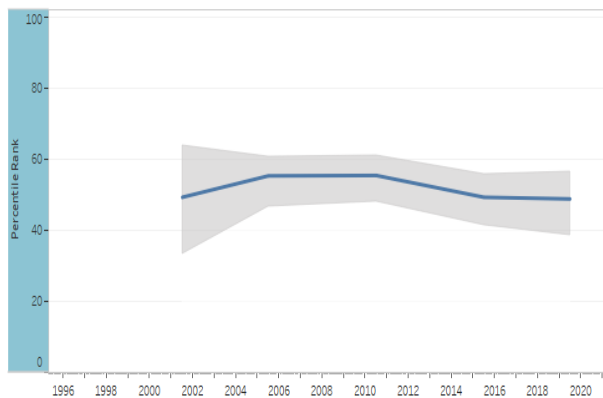
Bosnia and Herzegovina: Voice and Accountability

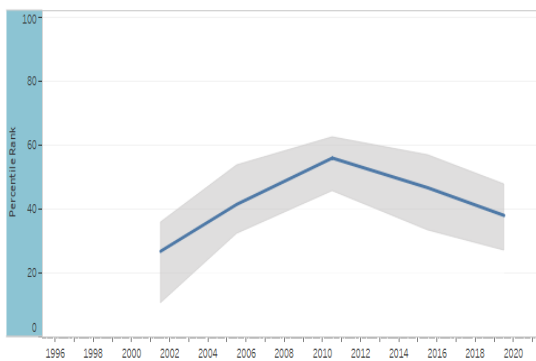
Montenegro: Control of Corruption

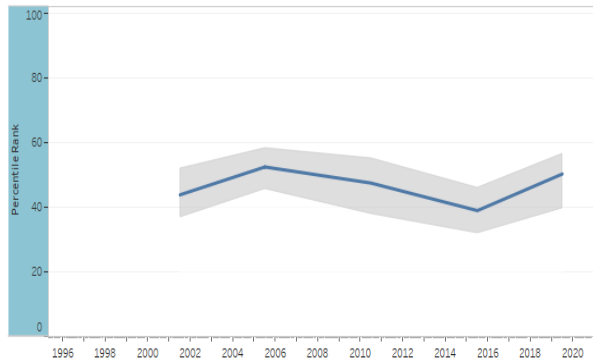
Montenegro: Voice and Accountability

North Macedonia: Control of Corruption

North Macedonia: Voice and Accountability

Izvor: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports>

Ono što vidimo po pitanju WIG pokazatelja „Kontrole korupcije“ na Zapadnom Balkanu je da je nakon perioda napretka gotovo u svim zemljama (s izuztkom Crne Gore) došlo do perioda stagnacije pa i znatnog opadanja koje počinje u 2011. u Severnoj Makedoniji i BiH, 2012. u Srbiji i 2016. u Albaniji. Po pitanju WIG pokazatelja „Predstavljanja i odgovornosti“ U Albaniji vidimo stabilnost, u Crnoj Gori i Severnoj Makedoniji vidimo relativnu stabilnost sa prisutnim oscilacijama, dok u Srbiji i BiH vidimo opadanje.

Ovakva situacija po pitanju transparentnosti društvenih procesa i kontrole korupcije u zemljama Zapadnog Balkana predstavlja ozbiljno razvojno ograničenje.

4. Zaključna razmatranja

Na temu institucionalne nerazvijenosti kao ključnog ograničenja privrednog razvoja nije se dovoljno pisalo u Regionu, ali je nekih radova ipak bilo.

Begović je (2007) u svojoj knjizi dao jednu zaokruženu ekonomsku analizu korupcije. Zanimljivo ekonometrijsku analizu dali su Petrović et al. (2019) koji su težili da objasne uzroke privrednog zaostajanja Srbije za sličnim zemljama u regionu i posebno izdvajaju tri važna faktora: investicije, korupciju i obrazovanje. U vezi korupcije, autori na bazi međunarodno dostupnih izvora, ocenjuju da se po pitanju korupcije i slabe vladavine prava Srbiju nalazi na samom dnu među Evropskim zemljama. Njihova ekonometrijska analiza pokazuje da bi i skromni napredak Srbije po pitanju korupcije i vladavine prava tj. dostizanje proseka četiri zemlje iz našeg okruženja (Bugarska, Rumunija, Mađarska i Hrvatska) ubrzao stopu godišnjeg privrednog rasta za 0,5 procentnih poena godišnje. Autori dalje naglašavaju da četiri izabrane zemlje u našem okruženju imaju praktično najlošije pokazatelje korupcije i vladavine prava u EU i ako bi Srbija, eventualno dostigla prosečni nivo Centralne i Istočne Evrope (CIE) po ovim indikatorima, da bi onda stopa privrednog rasta Srbije svake godine mogla da bude viša i za jedan ceo procentni poen.

Na sličnim osnovama Petrović i Gligorić-Matić (2021) rade svoju analizu u kontekstu svoje šire monografske studije koja se bavi konvergencijom periferije EU prema njenom centru. U poslednjem odeljku njihove studije, autori se bave pitanjem konvergencije privrede Srbije prema zemljama CIE i ponovno zaključuju da su obrazovanje i slabe institucije (korupcija) glavni problemi privrednog razvoja u zemlji. Autori zaključuju da Srbija godišnje gubi oko 1,6% BDPa zbog niskih investicija, loših institucija i neadekvatnog obrazovanja, a da, unutar tog gubitka, najveći deo tj. 1,1 procentni poen gubitka, otpada na loš kvalitet institucija. Autori definišu „loše institucije“ kao širi pojam koji sem korupcije uključuje druge fenomene kao što su vladavinu prava, efikasnost javne uprave, kvalitet javnog sektora i dr.

Ponekad se Institucionalne reforme i njihov razvoj definišu dosta nejasno i rastegljivo da nije sasvim jasno šta to obuhvata. Jačanje institucija podrazumeva jačanje kompetentnosti zaposlenih pojedinaca u njima, ali i jačanje javne kontrole i transparentnosti u njihovom radu. Osnovni cilj reformi je stvaranje institucionalnog okvira koji podržava privredni rast privatnog sektora privrede. Ovo podrazumeva visoku kompetentnost, jasna pravila ponašanja, jednostavne procedure i ravnopravanost pristupa, odgovornost u radu i kratko vreme reagovanja. Zapošljavanje i rad u državnim institucijama mora da inauguriše vrhovni princip kompetentnosti, tj. znanja i rezultata, radi ostvarivanje zaštite društvenog interesa.

Stavljanje mnogo većeg značaja na oblasti obrazovanja, nauke i zdravstva uz vladavinu prava i druge institucionalne reforme koje vode stvaranju društava koje teže meritokratiji postaje ključno razvojno pitanje Zapadnog Balkana. Efikasne (kompetentne i nezavisne) institucije predstavljaju okosnicu dobre poslovne klime bez koje nije realno očekivati dinamičan rast investicija i BDPa. Tek kada većine ljudi u našem regionu kontinuirano vredno rade i primenjuju svoja visoko konkurentna znanja moguće je ostvariti trajni privredni napredak Zapadnog Balkana. I tek tada će naš Region postati prostor trajnog i održivog bogatstva. Put ka tom cilju Zapadnog Balkana, ali i ka EU, nedvosmisleno leži u razvoju institucija.

Literatura

Acemoğlu, Daron; Robinson, James. 2008. *The Role of Institutions in Growth and Development*. Commission on Growth and Development Working Paper; No. 10. World Bank, Washington, DC. © World Bank.

Acemoğlu, Daron, Simon Johnson, James Robinson, and Yunyong Thaicharoen, (2003), "Institutional Causes, Macroeconomic Symptoms: Volatility, Crisis, and Growth", *Journal of Monetary Economics*, 50, pp. 49-123.

Agnion, Philippe i Durlauf, Steven N. (eds), 2005, *Handbook of Economic Growth*, Volume 1A. Elsevier B.V.

Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., Maksimovic, V., 2004, "Financial and legal constraints to firm growth: Does size matter?", *Journal of Finance*, 60, s. 137–177.

Begović, B. 2007, *Ekonomska analiza korupcije*, Beograd, Centar za liberalno-demokratske studije.

Carkovic, Maria, and Ross Levine, 2002, "Does Foreign Direct Investment Accelerate Economic Growth?", University of Minnesota, *Department of Finance Working Paper*, May.

Cheung, Yin-Wong, Michael P. Dooley, and Vladyslav Sushko 2012, "Investment And Growth In Rich And Poor Countries", *NBER Working Paper Series*, Working Paper no. 17788.

De Backer, Koen and Sébastien Miroudot, 2014, "Mapping Global Value Chains", *European Central Bank, Eurosystem, Working Paper Series*, No 1677 / May.

De Gregorio, Joze, Guidotti, Pablo E., 1995, "Financial development and economic growth", *World Development*, Volume 23, Issue 3, March, s. 433-448.

European Commission, 2020, *Serbia 2020 Report*, Commission Staff Working Document, Brussels, 06.10.2020.

European Commission, 2021, *Serbia 2021 Report*, Commission Staff Working Document, Strasbourg, 19.10.2021.

Gupta S., Davoodi H., and Rosa Alonso-Terme, 2002, „Does Corruption Affect Income Inequality and Poverty?“, *Economics of Governance*, no.3, s. 23-45.

Huntington, Samuel P., 1968, *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press.

Heidenheimer Arnold J. 1989, "What is the Problem About Corruption?" objavljeno u: *Political Corruption: A Handbook*, M. Johnson and V.T. LeVine, (eds.), New Brunswick, New Jersey

IMF, 2016a, "Central, Eastern and Southeastern Europe: How to get back on the fast track", *Regional Economic Issues*, May.

IMF, 2016b, "Central, Eastern and Southeastern Europe: Effective Government for stronger growth", *Regional Economic Issues*, November.

IMF 2017, „Regional Economic Outlook: Europe Hitting its Stride“ *World Economic and Financial Surveys*, November.

Kuzmanović, M. and P. Sanfey, 2014, "Diagnosing growth constraints in south-eastern Europe: The case of Serbia," EBRD, Working Paper No. 167.

Leff, Nathaniel, 1964, „Economic Development Through Bureaucratic Corruption“, *American Behavioral Scientist*, s. 8-14.

Lehne Jonathan, Jeffrey Mo and Alexander Plekhanov 2014, "What determines the quality of economic institutions? Cross-country evidence", EBRD, Working Paper No. 171, October 2014.

Lui, F.T., 1985, "An equilibrium queuing model of bribery," *Journal of Political Economy*, Vol. 93, No. 4: 760-81.

Mauro, Paolo, 1997, "Why Worry About Corruption?", *Economic Issues*, No.6, International Monetary Fund, February 1997.

Mauro, Paolo, 1996, "The Effects of Corruption on Growth, Investment, and Government Expenditure", *IMF Working Paper* no. 96/98.

North, Douglass C. 1990. *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*. New York: Cambridge University Press.

OECD and EU, 2010, Improving new investment finance options in the Western Balkans.

OEBS, 2014, *Public Procurement Corruption Map in the Republic of Serbia*, Organization for Security and Cooperation in Europe Mission to Serbia, Belgrade.

Petrović P., Brčerević D., Gligorić-Matić M. 2019, „Why is Serbia An Economic growth Underachiever“, *Ekonomika preduzeća*, Jan-Feb.

Petrović P., Gligorić-Matić M., 2021, *Konvergenција periferije ka razvijenoj EU i faktori koji je opredeljuju: empirijsko istraživanje i implikacije za Srbiju*, Ekonomski fakultet Beograd, 2021.

Rose-Ackerman, S. 1975, "The Economics of Corruption", *Journal of Public Economics*, No. 4 s. 187-203, North-Holland Publishing Company.

Rose-Ackerman, S. 1978, *Corruption: A Study in Political Economy*. New York: Academic Press.

Shleifer Andrei, Vishny R.W., 1993, "Corruption", *The Quarterly Journal of Economics*, August. Vol. 108, No. 3, s. 599-617.

Šoškić, Dejan, 2012, „Ekonomске posledice korupcije“, autorski tekst, *Politika*, juli 2012.

Tanzi V. (1998), "Corruption around the world", *IMF Staff Papers*, vol. 45, no.4, s. 559 – 594

Tanzi, V, Davoodi, H.R. 2000, "Corruption, Growth, and Public Finances", *IMF Working Paper*, WP/00/182, s. 24

Warner, Andrew M., 2014, "Public Investment as an Engine of Growth", *IMF Working Paper*, no. 148, August.

World Bank 1997, *Helping Countries Combat Corruption*, The World Bank, Poverty Reduction and Economic Management Program, Washington, D.C.